

Televisio kulttuurisen muistin mediana

Miten itsenäisyyspäivä alkoi merkitä sotamuistelua?

Vuonna 2010 itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmisto oli tulvillaan sotamuistelua. *Tuntematon sotilas* -elokuvan (1955) ohella aihepiiriä käsiteltiin lukuisissa dokumenteissa. *Suomen asia on meidän* (TV2) esitteli talvi- ja jatkosodan ruotsalaisia vapaaehtoisia, kun taas suomalaisten sotilaiden näkökulmasta sotaa tarkasteltiin dokumenteissa *Hangon sota* (FST5) ja *Eskil Granlund – taistelulähetti* (FST5). Lisäksi *Sotalapset* (Teema) kertoi Ruotsiin turvaan lähetettyjen lasten kokemuksista. Itsenäisyyspäivän ohjelmiston sävy oli muutenkin maanpuolustushenkinen, sillä televisiossa esitettiin monivuotiseen tapaan sotilasparaati (TV2) sekä kooste sotilasmusiikin tapahtumasta Haminasta (TV2). *Helsingin Sanomien* kriitikon mukaan ”päivästä puuttuisi jotain perin olennaista, jos tv:ssä ei muisteltaisi vuosia 1939–1945”.¹ Kuten kommentti kertoo, aihepiiri tuntui tutulta ja odotetulta. Yhteys itsenäisyyden ja vuosien 1939–1945 sotien välillä ei kuitenkaan ole itsestään selvä – Suomihan itsenäistyi vuonna 1917. Yletön sotamuistelu ei myöskään aina ole hallinnut itsenäisyyspäivän viettoa televisiossa, vaan useiden vuosikymmenien ajan itsenäisyyspäivänä keskityttiin toisenlaiseen ohjelmistoon.

Itsenäisyyspäivän ja toisen maailmansodan välille muodostunutta yhteyttä voi tarkastella esimerkkinä kulttuurisen muistin rakentumisen prosessista. Televisiolla on Suomessa ollut keskeinen rooli itsenäisyyspäivän vietossa, sillä presidentin itsenäisyyspäivän vastaanotosta on muodostunut televisiotapaus, joka kerää valtavia yleisöjä vuodesta toiseen. Itsenäisyyspäivän viettoon on televisiossa kuulunut myös maan historiaa muisteleva ohjelmisto. Tässä artikkelissa kysyn, miten itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmisto on luonut kulttuurista muistia. Olen erityisen kiinnostunut siitä, miten kytkös itsenäisyyden ja toisen maail-

mansodan välille on rakentunut. Itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmisto toimii tässä artikkelissa esimerkkinä yhdestä näkökulmasta, josta kulttuurisen muistin rakentumista mediassa on mahdollista tutkia.

Tutkimusaineistona artikkelissa ovat suomalaisten televisiokanavien itsenäisyyspäivän ohjelmätiedot 1960-luvulta vuoteen 2010 sekä itsenäisyyspäivänä 2010 televisiossa esitetyt historiadokumentit. Vuoteen 2007 asti ohjelmätietojen lähteenä on ollut *Katso*, vuoden 2010 osalta *Helsingin Sanomat*. Jokaiselta vuosikymmeneltä otokseen kuuluu kolme vuotta: 1960, 1964, 1967, 1970 ja niin edelleen. Vuonna 1980 ohjelmätietoja ei julkaistu lehdistölakon vuoksi, joten ne on korvattu vuodella 1981.² Valitsin otokseen itsenäisyyden tasavuotia ja ”tavallisia” itsenäisyyspäiviä, jotta aineisto kuvaisi ohjelmiston vaihtelua. Vuonna 1960 televisiokanavia oli kaksi, Suomen Televisio ja Tesvisio. STV:n ohjelma-aika 6.12.1960 oli viritysmusiikki pois lukien viisi tuntia, joista puoli tuntia oli varattu MTV:lle. Tesvision tarkka ohjelma-aika ei käy ilmi ohjelmätiedoista, mutta se esitti kolme ohjelmaa alkaen kello neljä iltapäivällä. Viisikymmentä vuotta myöhemmin *Helsingin Sanomat* julkaisi kahdentoista suomalaisen kanavan ohjelmätiedot (YLE TV1, YLE TV2, MTV3, Nelonen, YLE FST5, Sub, Teema, Jim, Liv, Nelonen Sport, TV Viisi/The Voice ja SuomiTV). Lähes kaikki kanavat lähettivät ohjelmaa aamuvarkaisesta yli puolenyön. Uudet kaupalliset kanavat eivät kuitenkaan huomioi itsenäisyyspäivää ohjelmistossaan, vaan teema-ohjelmisto on keskittynyt YLE:n kanaville ja MTV:lle. Toimintansa alkuaikoina myös Nelonen tuotti itsenäisyyspäivän illaksi omia lähetyksiään presidentin vastaanotolta, mutta sittemmin kanava on profiloitunut lähettämällä itsenäisyyspäivänä vaihtoehtoista ohjelmaa niille, joita linnan kättelykavalkadi ei kiinnosta. Vuonna 2010 itsenäisyyspäivän juhlistaminen rajautui YLE:n kanavien asiaksi, kun MTV3:kin luopui erikoisohjelmista.³

Media ja kulttuurisen muistin rakentuminen

Kiinnostus kollektiivista muistia kohtaan virisi ihmistieteissä 1900-luvun taitteessa. Erityisen vaikutusvaltainen myöhempää tutkimusta ajatellen on ollut ranskalaisen sosiologi Maurice Halbwachs, jonka teos *Les cadres sociaux de la mémoire* ilmestyi 1925. Halbwachs esitti,

ettei puhtaasti yksilöllinen muistaminen ole mahdollista, vaan myös henkilökohtainen muisti rakentuu sosiaalisesti oppimisprosessissa ryhmän jäsenenä. Sosiaalisesti rakentuneen henkilökohtaisen muistin ohella Halbwachs erottaa kollektiivinen muistin, jonka muodostumisessa tärkeitä ovat välittäjäryhmät kuten suku, yhteiskuntaluokat ja uskonnolliset yhteisöt. Laajemmalla tasolla voidaan vielä puhua kokonaisten yhteiskuntien kollektiivisesta muistista, itseymmärryksestä, jota tuotetaan muistelemalla tärkeiksi miellettyjä tapahtumia kuten sota. Halbwachs korostaa kollektiivisen muistin muuttuvuutta: muistoja tulkitaan jatkuvasti uudelleen vastaamaan uusien tilanteiden asettamia vaatimuksia.⁴ Keskeistä kollektiivisen muistin käsitteessä on siis ajatus, ettei muisti toista menneisyyttä sellaisenaan, vaan syntyy neuvottelun ja kulttuurisen välittymisen tuloksena. Kollektiivisen muistin käsitettä käytetään edelleen paljon myös mediatutkimuksessa.⁵

Kulttuurisen muistin käsite on lähellä kollektiivisen muistin käsitettä, mutta niillä voidaan painottaa hieman eri asioita. Esimerkiksi historiantutkija Andreas Huyssen esittää, että Halbwachsinkin kaltainen lähestymistapa kollektiiviseen muistiin ei enää sovi kuvaamaan muistin toimintaa, sillä se olettaa suhteellisen vakaat sosiaalisten ja ryhmämuistojen muodostelmat (suku, yhteiskuntaluokka), kun taas nyky-yhteiskunnissa eri yhteiskunnallisten ja etnisten ryhmien yhä fragmentoituneemmat muistin politiikat törmäävät keskenään.⁶ Kulttuurisen muistin käsitettä on käytetty, kun on haluttu painottaa muistin prosessuaalisuutta ja poliittisuutta, menneisyyden merkityksistä käytäviä kamppailuja.⁷ Hollantilainen mediatutkija José van Dijk korostaa kulttuurisen muistin käsitteellä yksilöllisen ja kollektiivisen välistä dialektista suhdetta: ihmiset eivät vain kohtaa kulttuuria vaan osallistuvat itse sen luomiseen. Kulttuurinen muisti ei ole valmis, yksilöistä irrallinen kokonaisuus, vaan jotain, minkä luomiseen ihmiset jatkuvasti osallistuvat.⁸

Median osuus kulttuurisen muistin rakentumisessa on keskeinen.⁹ Tämä on ilmeistä nykyisin, kun suuri osa menneisyyttä koskevista mielikuvistamme on peräisin esimerkiksi elokuvista tai televisio-ohjelmista. Toisaalta muistin ”teknologisoitumisessa” ei ole mitään uutta, vaan jo esimerkiksi varhaiset kirjallisen muistiin merkitsemisen välineet medioivat muistia.¹⁰ José van Dijk kyseenalaistaakin tutkimus-

perinteen, jossa muisti ja media on nähty erillisinä toisistaan – muisti yksilön ”sisäisenä” ominaisuutena, media ulkoisena tekijänä, joka voi auttaa tai häiritä muistamista. Van Dick korostaa muistin ja median yhteen kietoutuneisuutta puhumalla ”medioiduista muistoista” (*mediated memories*). Medioituminen koskee yhtä lailla henkilökohtaisia kuin kollektiivisiä muistoja. Myös henkilökohtaiset muistot muotoutuvat kohtaamisissa kulttuuristen muotojen kuten teknologioiden, esineiden ja esittämisen konventioiden kanssa.¹¹

Saksalainen kulttuurisen muistin tutkija Astrid Erll esittää kolmenlaisia edellytyksiä sille, että mediaesitys voi muodostua kulttuurisen muistin ainekeksi. Hän luonnehtii edellytyksiä intra-, inter- ja monimediaaliseksi (*pluri-medial*). Ensimmäisellä, intramediaalisella tasolla Erll tarkoittaa kullekin medialle tai kerronnan muodolle mahdollisia tapoja esittää menneisyyttä.¹² Esimerkiksi televisio-ohjelmilla on omia konventioitaan muistin ja historian esittämiseen, muun muassa haastattelut ja arkistoaineiston käyttö.¹³ Toinen, intermediaalinen taso viittaa yhtäältä remedioimisen prosessiin, jossa tiettyä historiallista tapahtumaa esitetään yhä uudelleen eri medioissa. Yksi esimerkki tästä on valokuvien tai elokuvakatkelmien kierrättäminen televisio-ohjelmissa. Tällöin paitsi kuvien sisällöllä, myös niiden erityisellä materiaalisella muodolla on merkitystä menneisyyttä koskevien mielikuvien muodostumiselle. Toisaalta intermediaalinen taso viittaa premedioimiseen eli siihen, miten historiallisten tapahtumien esittämiseen voidaan soveltaa tarinamalleja tai kuva-aiheita, joita on totuttu käyttämään jonkun aikaisemman tapahtuman kuvaamiseen.¹⁴ Esimerkiksi toisen maailmansodan mediakuvaukset ovat luoneet malleja myöhempienkin konfliktien esittämiselle. Jotta menneisyyttä käsittelevä mediaesitys muodostuisi kulttuurisen muistin ainekeksi, tarvitaan vielä vastaanoton prosessia, jota Erll nimittää monimediaaliseksi tasoksi. Tällä Erll viittaa vastaanoton kontekstiin, jossa esimerkiksi fiktiivinen historiallinen elokuva aletaan mieltää muistia tuottavaksi elokuvaksi. Tähän prosessiin osallistuvat muun muassa elokuvan markkinointi sekä sitä koskevat kritiikit ja tulkinnat niin julkisuudessa kuin esimerkiksi tutkimuksessa.¹⁵

Tarkastelen seuraavassa itsenäisyyspäivän ohjelmistoa kulttuurisen muistin rakennusaineksena kolmella Erllin jäsentelyä seurailevalla ta-

solla. Ensimmäiseksi tarkastelen menneisyyttä ja muistoja käsitteleviä itsenäisyyspäivän teemaohjelmia eli intramediaalista tasoa. Toiseksi käsitellen teosten ja aineistojen intermediaalista kierrätystä itsenäisyyspäivän ohjelmistossa. Viimeiseksi pohdin vastaanoton tasoa tarkastelemalla itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistoa eräänlaisena muistin sijana¹⁶, joka toistuvine ohjelmineen tarjoaa vaikutelman jatkuvuudesta ja kytköksestä menneisyyteen ja luo kansallisen tulkintakehyksen menneisyyttä käsitteleville ohjelmille. Käytännössä tasojen erotteleminen ei käy ongelmattomasti. Esimerkiksi televisio-ohjelmistot sisältävät usein hyvin erilaisia mediamuotoja, jolloin intramediaalista ja intermediaalista tasoa ei oikeastaan voi erottaa toisistaan. Analyttisenä erotteluna Erllin jäsentely tarjoaa kuitenkin havainnollisen keinon tarkastella median roolia kulttuurisen muistin rakentumisen prosessissa.

Itsenäisyyspäivän muisteluohjelmisto

Menneisyyttä on itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistossa muisteltu erityisesti dokumentaarisisissa ohjelmissa, jotka televisiodokumenteille tyypilliseen tapaan¹⁷ yhdistelevät erilaisista lähteistä peräisin olevaa aineistoa. Tarkastelenkin historiallisten ohjelmien keinoja tarkemmin seuraavassa intermediaalisuuteen keskittyvässä luvussa ja keskityn tässä ohjelmien aihepiireihin ja niissä tapahtuneisiin muutoksiin.

Itsenäisyyspäivän ohjelmistot eivät sisältäneet juurikaan historiallista tai muisteluohjelmaa 1960-luvun alkupuolella, mutta historioiminen alkoi lisääntyä vuodesta 1967 alkaen. Voi olla, että kääntymistä menneisyyteen motivoi itsenäisyyden 50. juhlavuosi vuonna 1967. Televisiossa retrospektiivisiä ohjelmia on usein käytetty vuosipäivien juhlistamiseen.¹⁸ Itsenäisyyspäivään sopiviksi historiallisiksi aiheiksi katsottiin aluksi erityisesti merkittävät historialliset henkilöt politiikan ja korkeakulttuurin alalta: 1960–1970-luvulla itsenäisyyspäivänä muisteltiin presidenttejä, 1980-luvulta lähtien myös suomalaisia taiteilijoita. Yleisiä katsauksia Suomen historiaan alettiin tehdä 1970-luvulla (esim. *Terveisiä* TV2 1984: ”postikortteja maamme menneistä vaiheista”). Historiallisten ohjelmien aihevalikoima laajeni 1980-luvulla, jolloin ohjelmissa käsiteltiin aiheita eri vuosisadoilta, muun muassa

Pähkinäsaaren rauhan rajaa ”Suomen vanhimpana virallisena itärajana” (*”Kahel puolen rajua”* TV2 1984) ja Sven Dufvan historiallista esikuvaa (*Tuuvan Svenni* TV2 1987). 1990-luvulta lähtien historiallisten ohjelmien aihevalikoima on kuitenkin alkanut rajautua 1900-lukuun ja erityisesti vuosien 1939–1945 sotiin.

Kolmen ensimmäisen televisiovuosikymmenen aikana vuosien 1939–1945 sotia käsiteltiin itsenäisyyspäivän ohjelmistossa vain satunnaisesti. Vuonna 1967 TV2 tuotti itsenäisyyden juhlavuodeksi ohjelman *Kiirastuli*, jossa *Katson* ohjelmaesittelyn mukaan ”tavoitellaan lauluin ja runoin maamme sotavuosien tunnelmia”. Yrjö Jylhän runoja sekä ”autenttista filmi- ja kuvamateriaalia” yhdistelevä ohjelma käsitteli ”sotilaan, yksilön” ja sodan traagista suhdetta.¹⁹ Vuonna 1981 jatkosodan syttymisestä tuli kuluneeksi 40 vuotta, ja sotaan johtaneita tapahtumia käsiteltiin professori Mauno Jokipiin käsikirjoittamassa ohjelmassa *Soutaen vai ajopuuna?* (TV2). Ohjelma kiisti ajopuuteorian ja painotti, että Suomi ryhtyi sotaan ja oli sopinut aseveljeydestä Saksan kanssa jo ”paljon ennen sodan alkua”.²⁰ Näiden ohjelmien ohella sotiin viittasi oikeastaan vain sotainvalidien hyväksi järjestetty konsertti vuonna 1974 (*Kuule kuinka soitto kaikuu* TV1).²¹ Harvoissa 1960–1980-lukujen sota-aiheisissa ohjelmissa aiheena olivat siis taiteen keinoin kuvatut sotilaiden kokemukset sekä kriittinen historian tutkimus.

Talvi- ja jatkosodan muistelusta on tullut vakituinen osa itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistoa 1990-luvulta alkaen. Vuonna 1990 aihepiiriä käsiteltiin kaikilla kanavilla: Hannu Karpon ohjelmassa *25 + 5 vuotta Suomen tähden* (TV1) esiteltiin inkeriläisiä, virolaisia ja venäläisiä, jotka osallistuivat sotaan Suomen puolella ja saivat siitä hyvästä pitkät vankeustuomiot Neuvostoliitossa. Ohjelmatiedoissa miehiä luonnehdittiin ”Suomen puolustajiksi, jotka uhrasivat suuren osan elämästään vieraan maan itsenäisyyden vuoksi”. TV2 esitti sotaveteraanien kuorokonsertin *Laulu isänmaalle* sekä Wilho Ilmarin vuonna 1940 ohjaaman isänmaallisen draamaelokuvan *Oi kallis Suomenmaa* (1940). Kolmostelevisiön näytelmä *Tuomimäen keisari* kuvasi elämää ennen talvisotaa ja sen aikana. Lisäksi kanava esitti Pohjois-Carolinan yliopiston suomalaisyritysten tuella tuottaman ohjelman *Suomen ratkaisu*, jota *Katso*-lehden kriitikko arvioi otsikolla ”Vanhahtava Suomimainos amerikkalaisittain”:

Ja toki, kun kerran ohjelma on tehty amerikkalaisille, täytyy erityisen painokkaasti todistaa, että olemme hyvin hyvin kapitalistinen maa, joka ilman muuta kuuluu länteen. Itänaapurin kanssa seurustellaan vain koska on pakko.²²

Näyttää selvältä, että sotamuistelun lisääntyminen liittyi kehitykseen Neuvostoliitossa: vuoteen 1990 mennessä keskushallinnon valta oli heikentynyt, ja seuraavana vuonna valtio hajosi. Tässä tilanteessa sopivaksi itsenäisyyspäivän ohjelmistoksi miellettiin Neuvostoliiton kansalliset sotilaina Suomen armeijassa ja heidän sodanjälkeisen kohtelunsa kritiikki, sotienvälinen isänmaallinen elokuva ja amerikkalaiselle yleisölle suunnattu tulkinta Suomen asemasta kylmän sodan aikana.

Toisen maailmansodan muistelu lisääntyi 2000-luvulla ylitseparsuavan runsaaksi. Muistelun huippuvuosi on aineistossani 2004, jolloin itsenäisyyspäivänä esitettiin yli kymmenen jollain lailla sotiin liittyvää ohjelmaa.²³ Osittain muistelun paljous selittyy sillä, että vuonna 2004 tuli kuluneeksi 60 vuotta jatkosodan päättymisestä. Tämä näkyi päivän ohjelmissa, jotka käsittelivät muun muassa jatkosodan ensimmäistä päivää (*Verlan ilmataistelu* TV1), jatkosodan syitä (*Jatkosota – talvisodan seuraus* MTV3) ja jatkosodan aikana Neuvostoliiton sotavangeiksi joutuneita suomalaisia (*Neljä kertomusta helvetistä* MTV3). Sota-aiheista ohjelmaa oli kuitenkin lähes yhtä paljon 2007, joka ei ollut minkään sodan alkamisen tai päättymisen tasavuosi.²⁴ Historiadokumenttien ohella sotatematiikan näkyvyyttä itsenäisyyspäivän ohjelmistossa on lisännyt Mannerheim-ristin ritarien kutsuminen presidentin itsenäisyyspäivän vastaanoton vieraksi vuodesta 1994 lähtien.²⁵

Talvi- ja jatkosotaa on 1990-luvulta alkaen muisteltu itsenäisyyspäivän ohjelmistossa valtavasti, kun taas Suomen itsenäistymiseen ajallisesti paljon läheisemmin liittyvää vuoden 1918 sisällissotaa on käsitelty hyvin vähän, lähinnä 1960–1970-lukujen vaihteessa. Vuonna 1967 MTV esitti ohjelman *Haavat umpeutuvat*, jota ohjelmätiedoissa luonnehdittiin kuvaukseksi vuoden 1918 ”tapahtumista ja niiden synnyttämistä asenteista sekä asenteiden merkityksestä vuonna 1967”. Ohjelma lupasi vastata kysymyksiin: ”Onko vielä olemassa ero punaisiin ja valkoisiin? Vaikuttavatko vuoden 1918 tapahtumat edelleen ihmisten suhteisiin?” Nimi *Haavat umpeutuvat* lupaa, että jakolinjojen

merkitys on hälvenemässä. Vuonna 1970 TV1 ajoitti itsenäisyyspäivän ohjelmistoon *Täällä Pohjantähden alla* -televisiosarjan kaksi jaksoa, jotka käsittelivät sisällissodan aikaa. Ohjelmatiedoissa korostettiin maan kahtiajakoa: "... muodostui kaksi Suomea, pohjoinen ja valkoinen sekä eteläinen ja punainen. – – Kansalaissota oli jakanut ihmiset kahteen toisilleen vihamieliseen ryhmään." *Haavat umpeutuvat ja Täällä Pohjantähden alla* käsittelevät traumaattista historiaa pohtimalla hävinneen puolen aikalaiskokemusta ja sisällissodan merkityksiä nykyhetkessä. Sisällissodan muistelu tuotiin osaksi itsenäisyyspäivän viettoa 1960-luvun lopulla, jolloin muutenkin käytiin vilkasta keskustelua konfliktin merkityksistä muun muassa Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -romaanisarjan (1959–1962) ja sen filmatisointien²⁶ sekä Jaakko Paavolaisen punaista ja valkoista terroria käsittelevien tutkimusten ansiosta.²⁷ Sisällissodan käsittely ei tuolloin sopinut ainoastaan Reporadion aikakautta eläneen Yleisradion linjaan vaan myös MTV:n itsenäisyyspäivän ohjelmistoon.

1960–1970-luvut ovat poikkeus myös siinä mielessä, että silloin itsenäisyyspäivän ohjelmistoon sijoitettiin jonkin verran ohjelmia, jotka käsittelivät nyky-yhteiskunnan ajankohtaisia kysymyksiä (*Kansalaiset [Medborgare]* TV2 1970, *Suomi Euroopassa* TV1 1974, *Maailmankuva* MTV 1977). Itsenäisyyden 50-vuotispäivän aikoihin TV1 esitti kriittistä ohjelmistoa, joka haastoi seremoniallisen kansallishenkisyyden. Reino Paasilinnan itsenäisyyden 50-vuotisjuhlaohjelma *Viimeisellä rannalla* (TV1 3.2.1967) nosti yhteiskunnan huono-osaisten ryhmien kuten sotainvalidien, etnisten ja seksuaalisten vähemmistöjen, vanhusten ja psyykkisesti sairaiden edustajia kertomaan ongelmistaan. Ohjelman alku ironisoi isänmaallista kuvastoa esittämällä filmiä sotilasparaatista, jonka päällä soi lapsen hieman epäviereisesti viululla soittama ”Jääkärimarssi”. Marraskuun liike puolestaan kiinnitti huomiota kodittomien alkoholistien asemaan järjestämällä näille itsenäisyyspäivän juhlan, jossa esiintyivät muun muassa Vesa-Matti Loiri, Arvo Salo ja Tarmo Manni. Tilaisuudesta kuvattu dokumentti esitettiin tuoreeltaan televisiossa (*Ajankuva: Marraskuun liikkeen itsenäisyysjuhla* TV1 7.12.1967).²⁸ Näitä kriittisiä ohjelmia ei kuitenkaan ajoitettu itsenäisyyspäivän ohjelmistoon.

2000-luvulla ajankohtaisiin aiheisiin tarttuvia ohjelmia on esitetty itsenäisyyspäivänä hyvin vähän, etenkin ottaen huomioon kasvaneen ohjelma-ajan. Vuosilta 2000 ja 2010 ei ohjelmatietojen perusteella löydy yhtään tällaista ohjelmaa, joskin itsenäisyyspäivän vastaanoton (ja 2010 jatkojen) haastatteluissa on toki voinut nousta esiin monenlaisia aiheita. Vuonna 2004 TV2 esitti dokumentin *Suomi on kaunis sana*, jossa ohjelmatietojen mukaan ”suomen kieltä räpätään, suhde Venäjään muuttuu ja metsä taipuu vaneriksi”. Vuonna 2007 *Ajankohtainen kakkonen* (TV2) pohti Suomen muutoksia Jokelan koulusurmien jälkeen ja ohjelmassa *Silminnäkijä: Russia rulettaa* (TV2) haastateltiin kolme Suomessa asuvaa venäläistä aiheesta, ”millaista on olla ryssä uudessa kotimaassaan”. Samoina päivänä esitettiin ainakin 12 (2004) ja 8 (2007) ohjelmaa, jotka käsittelivät talvi- tai jatkosotaa. Itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistossa painopiste on siirtynyt yhä enemmän menneisyyteen.

Remedioiminen ja toisto

Kun kulttuurinen muisti ymmärretään prosessiksi, korostuu toiston, kierrätyksen ja remedioimisen merkitys muistin rakentumiselle. Jay David Bolteria ja Richard Grusinia seuraten remedioiminen tarkoittaa yhden mediumin representoimista toisessa. Remedioimiselle on ominaista yhtäältä median moninaistuminen, toisaalta medioimisen merkkien häivyttäminen välittömyyden vaikutelman saavuttamiseksi.²⁹ Astrid Erll ja Ann Rigney esittävät, että tämä *remedioimisen kaksoislogiikka* on havaittavissa myös kulttuurisen muistin rakentumisessa:

Yhtäältä useimmat muistamisen mediat pyrkivät yhä suurempaan ”välittömyyteen”. Päämäärä on tarjota näennäisen läpinäkyvä ikkuna menneisyyteen, saada meidät unohtamaan mediumin läsnäolo ja sen sijaan esittää meille ”medioimaton muisto”. Toisaalta tämä vaikutelma saavutetaan yleensä kierrättämällä ja moninkertaistamalla mediaa...³⁰

Medioimisen häivyttäminen näkymistä voi vaikuttaa kyseenalaiselta, kun puhutaan televisiosta, eikä mediumia voikaan häivyttää kokonaan. Myös itsenäisyyspäivän ohjelmistosta voi kuitenkin nähdä, miten erilaisen media-aineiston kierrättäminen vahvistaa tuntua suorasta yhteydestä menneisyyteen. Tämä näkyy niin dokumentaarisessa kerronnassa kuin fiktioelokuvassa.

Esimerkkinä dokumentaarisesta kerronnasta voi tarkastella televisiodokumenttia *Pilvenveikot* (TV2 2010), joka käsittelee sotilaslentäjien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Muodoltaan se on tyypillinen television historiadokumentti, joka yhdistelee erilaisia materiaaleja.³¹ Dokumenttia varten kuvatussa aineistossa seurataan entisiä lentäjiä yhteisissä tapaamisissa, tutustumassa puolustusvoimien nykyisiin lentokoneisiin sekä hautajaisissa. Studioissa kuvatuissa haastatteluilissa miehet muistelevat sotakokemuksiaan kukin yksinään. Lisäksi ohjelma remedioi runsaasti vanhaa materiaalia. Sodanaikaiset arkistofilmit pääasiassa lennoilta ja lentokentiltä kuvittavat miesten muistelmia. Näitä filmejä ei ole sidottu mihinkään tarkasti määriteltyyn aikaan tai paikkaan. Yksilöiden kuvaamiseen käytetään nuorten sotilaiden valokuvia, joihin kamera pysähtyy. Keskeinen rooli dokumentissa on yhden sotilaan sodanaikaisella päiväkirjalla, jonka sivuja kuvataan, samalla kun näyttelijän *voice over* lukee innostuneeseen sävyyn nuoren miehen kuvauksia sotakokemuksista. Taustalla soiva Aulis Sallisen dramaattinen orkesterimusiikki muistuttaa fiktioelokuvien musiikin käyttöä. Tapahtumien kulkua ei selosta asiantuntijajuontaja tai kertojanääni, mikä korostaa dokumentin pyrkimystä keskittyä yksilöiden kokemuksiin. Eräänlaista kierrätystä on sekin, että *Pilvenveikot* oli esitetty ensimmäisen kerran itsenäisyyspäivän tienoilla 2008.³²

Pilvenveikot lainaa kerronnassaan vanhempien mediamuotojen konventioita: uutisfilmistä muistuttavat arkistofilmit lisäävät dokumentaarista auraa ja yleistettävyyden tuntua miesten muisteluihin, kun taas valokuva ja päiväkirja mielletään muodoiksi, jotka sopivat ilmentämään henkilön persoonallisuutta ja henkilökohtaisia kokemuksia.³³ Haastattelussa tulee esille ajatus, ettei sotaveteraanien yhteisöllinen toiminta ollut aikaisemmin mahdollista naapurimaan painostuksen vuoksi. Nyt esteitä ei ole, ja haastateltavat kutsuvatkin sodanaikaista vihollista ”vapautuneesti” ryssäksi. Ohjelma päättyy ylevästi: lasimaa-

lausta vasten kuultu viimeinen haastattelukatkelma esittää toivomuksen, että tulevat sukupolvet arvostaisivat aikaisempien työtä. Lopuksi nähdään lentokoneesta kuvattua pilvimaisemaa ja kuullaan päiväkirjakatkelma, jossa nuori mies toivoo elämänsä nousevan kohti unelmia ja toiveita. Päätös päiväkirjasitaattiin kiinnittää dokumentin voimakkaasti henkilökohtaisen tasolle, jolloin historian politiikkaan liittyvien kysymysten esille nostaminen määrittyisikin helposti veteraanien halveksunnaksi.³⁴

Tuntemattoman sotilaan televisioesitykset ovat esimerkki toisenlaisesta remedioimisesta.³⁵ Edvin Laineen ohjaama *Tuntematon sotilas* oli ennen vuotta 2000 esitetty televisiossa kuusi kertaa, ei koskaan itsenäisyyspäivänä, joskin ensimmäinen televisioesitys vuonna 1967 oli ajoitettu itsenäisyyspäivän jälkeiseen päivään. 2000-luvulla YLE on tehnyt *Tuntemattomasta sotilaasta* itsenäisyyspäivän perinteen, ja elokuva on ollut ohjelmistossa jokaisena itsenäisyyspäivänä vuodesta 2000 alkaen. Katsojaluvut ovat olleet varsin korkeita esitystiheyden huomioiden (2009: 635 000, 2010: 742 000 katsojaa). Rauni Mollbergin *Tuntematon sotilas* -filmatisointi (1985) on esitetty itsenäisyyspäivänä vuonna 1997 sekä 7.12.2007, muita televisioesityksiä sille on kertynyt kaksi (1987 ja 2001).³⁶ Mollbergin elokuva ei siis ole televisiossakaan pystynyt viemään Laineen kolmeakymmentä vuotta vanhemmalta ja valtavat yleisöt keränneeltä elokuvalla asemaa ”sinä oikeana *Tuntematon sotilas* -filmatisointina”.³⁷ Vuoden 1955 *Tuntemattomasta sotilaasta* pyrittiin tekemään isänmaallisesti kohottava elokuva, mikä edellytti joidenkin Väinö Linnan romaanin särmiä karsimista filmatisoinnista. Vuoden 1985 filmatisointi taas valmistui 1980-luvun alkupuolen sodanvastaisemmassa kontekstissa, jossa elokuvallisia esikuvia tarjosivat kriittiset Vietnamin sodan kuvaukset.³⁸ Itsenäisyyspäivän ohjelmistoon sopivammaksi on katsottu 1950-luvun isänmaallista arvomaailmaa mukaileva pikemminkin kuin 1980-luvun selvemmin sodanvastainen filmatisointi. Elokuvan toisto itsenäisyyspäivänä kytkee sen merkityksiä voimakkaasti kansalliseen itsenäisyyteen.

Itsenäisyyspäivän televisioesitykset vahvistavat entisestään *Tuntemattoman sotilaan* asemaa kansallisessa kaanonissa. Väinö Linnan romaanin suosion sekä elokuvan runsaan ennakkomarkkinoinnin myötä Laineen *Tuntematon sotilas* oli ”monumentaalin, eppinen mestari-

teos oikeastaan jo ennen valmistumistaan”.³⁹ Ensimmäisen televisioesityksen aikaan *Katson* televisiokriitikko kommentoikin, että *Tuntematon sotilas* on ”kahdentoista vuoden iästään huolimatta edelleen liian suuressa määrin tunnuseikkojen ympäröimää tuliperäistä aluetta, jotta meillä Suomessa voitaisiin vieläkään esittää siitä kylmän asiallista elokuva-arvostelua”. Kriitikko pohtii kuitenkin eroa Väinö Linnan ”kitkerän alkuteoksen” ja ”mahtavan isänmaallisen sotafilmin” välillä: ”Hengeltään taas Linnan romaani ja Laineen filmi ovat sikäli kaksi eri asiaa, että elokuva tasoittelee ja vesittelee asioita, joista puhuttaessa kirjan lehdillä ei ole aina kaihdettu loukkaamasta kotia, uskontoa ja isänmaata.”⁴⁰ 2000-luvun lyhyissä elokuva-arvioissa elokuvan erityisasema on tallella eikä kriittistä pohdintaa enää esiinny. *Katson* kriitikon sanoin *Tuntematon sotilas* on ”enemmän kuin elokuva”:

En liene maassa ainoa, jonka mielestä Edvin Laineen *Tuntematon sotilas* (1955) ei ole pelkkä sotafilmi. Onhan se jo yli neljän vuosikymmenen ajan muokannut kansallista alitajuntaa ja heijastellut sen kankaalle hahmoja, jotka ovat kasvaneet myyttisiin mittoihin. ****½⁴¹

Televisioesitysten myötä *Tuntematon sotilas* on muuttunut yhä selvemmin elokuvasta monumentiksi, kuten *Helsingin Sanomien* elokuvakriitikko esittää:

Edvin Laineen elokuvatulkinta Väinö Linnan sotaromaanista elää omaa elämäänsä sotien historian taiteellisenä monumenttina. Ennen kaikkea sen isänmaallista pyhyttä kanonisoi Yle, joka ei kai kerta kaikkiaan aio esittää elokuvaa koskaan muulloin kuin jokaisena itsenäisyyspäivänä. *****⁴²

Kritiikin sarkastinen sävy ei näytä vähentävän elokuvan pyhyttä, vaan sille on annettava viisi tähteä.

Tuntemattoman sotilaan monumentaalisuudella voidaan arkikielessä viitata yleisesti elokuvan suuruuteen spektaakkelina ja yleisönsuosikkina, mutta kulttuurisen muistin näkökulmasta monumentaalisuudella on erityisempiä merkityksiä. Monumentti-sanan etymologinen

tausta, latinan *monumentum*, viittaa muistuttamiseen, muistelemiseen ja kehottamiseen. Monumentti on siis kehoitus muistaa.⁴³ Nietzsche-läisittäin ymmärretty monumentaalinen historia esittää menneisyyden jäljittelemisen arvoisena. Andreas Huyssen onkin puhunut monumentaalisuuden viettelyksestä, johon kuuluu vaikutelma muuttumattomasta alkuperästä, pysyvyydestä ja suuruuden kokemuksesta.⁴⁴ Marita Sturken esittää, että siinä missä muistomerkit käsittelevät uhrattuja elämiä, monumentit yleensä esittävät voittoja.⁴⁵ Voikin ajatella, että *Tuntemattoman sotilaan* monumentaalisisessa tulkinnassa hävitty sota kääntyy eräänlaiseksi voitoksi, ja elokuvan sijoittaminen itsenäisyyspäivän perinteeksi esittää, että voitto merkitsee itsenäisyyttä.⁴⁶ Täytyy kuitenkin korostaa, ettei *Tuntemattoman sotilaan* merkityksiä voi tyhjentää nationalistiseen sotamonumenttiin; elokuva ja sen pohjalla oleva romaani ovat monisärmäisiä teoksia, joista tehdään jatkuvasti uusia, myös tieteellisiä ja taiteellisia, tulkintoja.⁴⁷ Joka tapauksessa elokuva sopii televisio-ohjelmistossa erityisen hyvin monumentaalisen muistelun välineeksi. Televisio-ohjelman ei ole helppoa saada vastaavaa, pysyvyyden ja suuruuden värittämää asemaa, onhan televisio mielletty arkiseksi ja ohikiitäväksi mediaksi. Presidentin itsenäisyyspäivän vastaanotto on kuitenkin Suomessa erityislaatuinen televisiotapaus, jonka voisi sanoa saavuttaneen suorastaan monumentaalisen aseman.

Itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmisto muistin sijan rakentajana

Itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmiston vastaanottokontekstin tarkasteluun voi soveltaa ranskalaisen historiantutkija Pierre Noran ajatusta muistin sijoista (*lieu de mémoire*). Muistin sijat ovat ”paikkoja, joissa tuntuu historiallisesta jatkuvuudesta säilyy”.⁴⁸ Niillä on kolme ulottuvuutta, materiaallinen, symbolinen ja toiminnallinen. Esimerkiksi arkisto ei toimi muistin sijana, jollei siihen liitetä symbolisia merkityksiä ja toimintaa.⁴⁹ Nora korostaa muistin sijojen ideologisuutta. Hänen toimittamassaan laajassa kirjaprojektissa analysoitiin sitä, miten muistin sijoja luotiin ja muokattiin Ranskassa kansallisen identiteettipoliitikan tarpeisiin.⁵⁰ Suomessa itsenäisyyspäivä on ollut keskeinen kansallinen muistin sija, jolla on omat perinteensä ja vahva symbolinen merkitys. Televisio on ollut keskeinen osa itsenäisyyspäivän viettoa 1950-luvun

lopulta lähtien etenkin, koska presidentin itsenäisyyspäivän vastaanoton suorasta televisioinnista on muodostunut suuria katsojamääriä keräävä perinne. Itsenäisyyspäivää vietetään katsomalla tiettyjä ohjelmia (tai kieltäytymällä katsomasta niitä), ja televisio-ohjelmiston toistuvuus tuo jatkuvuuden tuntua menneisyyden ja nykyhetken välille. Niinpä televisio on ollut tärkeässä roolissa rakentamassa itsenäisyyspäivää muistin sijaksi.

Presidentin vastaanotto on kuulunut itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistoon television alkuajoista alkaen. STV lähetti ohjelmaa vastaanotolta jo ensimmäisenä toimintavuotenaan 1957, jolloin käytössä olleella laitteistolla oli haastavaa lähettää ohjelmaa studion ulkopuolelta.⁵¹ Ensimmäisenä tarkasteluvuotenaani 1960 STV esitti pitkän lähetksen linnasta (klo 19.20–21.10 ja noin 21.40–23.00). Vuonna 1967 rinnakkaiskanavalla nähtiin ruotsinkielistä ohjelmaa vastaanotolta, mutta varsinaisesti ruotsinkielinen lähetys on vakiintunut perinteeksi 1990-luvulta lähtien. Toimintansa alkuaikoina 1997 Nelonen esitti YLE:n lähetystä lyhyemmän ohjelman vastaanotolta, kun taas MTV3 on vähitellen alkanut esittää oman koosteensa seuraavana päivänä. Keskeisimpänä televisiointina on kuitenkin säilynyt TV1:n esittämä suora lähetys. Lähetys vetoaa televisiolle erityisenä pidetyllä suoran lähetksen viehätöksellä. Vuosittain toistuvat suorat lähetykset valikoiduista merkkipäivistä ovat olleet keskeinen keino, jolla *broadcast*-media on luonut kansallisuuden tuntua.⁵² Itsenäisyyspäivän vastaanoton asema katsotuimpien ohjelmien joukossa on viime vuosina pikemminkin vahvistunut kuin heikentynyt. Vuosina 2009 ja 2010 se oli ylivoimaisesti vuoden katsotuin ohjelma, vastaanoton keskelle sijoitettujen iltatuutisten ohella ainoa yli kaksi miljoonaa katsojaa kerännyt lähetys.⁵³ Vaikka television katselukulttuuri on 2000-luvulla muuttunut lisääntyneen kanavamäärän ja uusien teknologioiden myötä, suorat televisiotapaukset eivät ole menettäneet asemaansa.⁵⁴

Itsenäisyyspäivän vastaanoton televisioiminen luo tuntua historiallisesta jatkuvuudesta. Pysyvyyttä itsenäisyyspäivän ohjelmistoon tuovat muutkin toistuvat ohjelmat, jumalanpalvelus (esitetty ainakin vuodesta 1964) ja puolustusvoimien paraati (esitetty ainakin vuodesta 1974).⁵⁵ Näidenkin ohjelmien katsojamäärät ovat suurehkoja; vuonna 2010 alkuillasta esitettyä paraatia katsoi arviolta 570 000 katsojaa

ja aamupäivän jumalanpalvelustakin yli 200 000.⁵⁶ 2000-luvulla YLE on tehnyt *Tuntemattoman sotilaan* televisioesityksestä uuden perinteen. Jatkuvuuden tuntua itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistossa lisää se, että itsenäisyyspäivän vastaanotosta itsestään on tullut muisteleminen kohde. Esimerkiksi iltapäivälehdet muistelevat näyttävimpiä iltapukuja, ja YLE:n Elävässä arkistossa on esitellä laaja valikoima näytteitä linnan juhlista vuosien varrelta.⁵⁷ TV1 esitti itsenäisyyspäivänä 2007 ohjelman *Suomen suosituin*, jossa pohdittiin vastaanoton televisiosuosion syitä ja muisteltiin lähetksen toteutusta eri aikoina. Muistelu on omiaan vahvistamaan vastaanoton asemaa legendaarisena televisioilmionä.

Kun itsenäisyyspäivän vastaanotolla on legendaarinen asema nykytelevisiossa, hielposti unohtuu, ettei se suinkaan aina ole kuulunut televisio-ohjelmistoon. YLE ei esittänyt lähetystä presidentin vastaanotolta 1970-luvulla.⁵⁸ *Katson* mukaan TV1:n johtaja Sakari Kiuru ja uutistoimitus olisivat vuonna 1977 olleet valmiita tuottamaan lähetksen vastaanotolta itsenäisyyden 60-vuotisjuhlan kunniaksi. ”Pääjohtaja ja johtokunta olivat tietävästi kuitenkin eri mieltä tapauksen ohjelmallisista arvoista, joten suunnitelmasta luovuttiin.”⁵⁹ Juhlavastaanoton sijaan tasavallan presidentti oli 1970-luvun itsenäisyyspäivinä esillä asiapitoisemmissa ohjelmissa. Ohjelmassa *Suomi Euroopassa* (TV1 1974) Kekkoselle esitettiin ulkopoliittikkaan liittyviä kysymyksiä, kun taas presidentin puheiden aloitusta nimessään mukaileva ohjelma *Kansalaiset (Medborgare)* (TV2 1970) pohdiskeli: ”Mitä se lause pitää sisällään, ketä, millaisia ongelmia? Onko kansalaisen onni näennäistä ja pelkkä unelma, vai poliittisten johtajien hallitusväline?” Tästä katkoksesta huolimatta linnan juhlien asema itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistosta tuntuu nykyisin itsestäänselvyydeltä.

Kuten toistuvat ohjelmat (presidentin vastaanotto, jumalanpalvelus, puolustusvoimien paraati) kertovat, itsenäisyyspäivän ohjelmisto on ollut paljolti vakavahenkistä ja instituutiokeskeistä. Ohjelmistoa on pyritty myös hieman viihteellistämään 1980-luvun lopulta lähtien muun muassa itsenäisyyden täysiä vuosikymmeniä juhlistaneilla populaarimusiikin konserteilla (*Seitsemän kympin juhla* TV1 1987, *Itsenäisyyspäivän suurtanssit* MTV3 1997). Vuonna 2000 MTV3 esitti linnan juhlien vaihtoehdoksi ja jatkoksi suoran konsertin *Popfinlan-*

dia (klo 20.00–20.55 ja 22.30–02.00), jossa esiintyi suuri joukko pitkän uran tehneitä suomalaisia artisteja. Viihteellistäminen ulottuu myös itsenäisyyspäivän vastaanottoon, jonka televisioinnissa on alettu kiinnittää entistä avoimemmin huomiota pukuihin. Vuodesta 2007 alkaen TV1 on esittänyt myös *Linnan jatkot*, joissa haastatellaan vieraita yökerhossa musiikkiesitysten keskellä. Samaan aikaan kun itsenäisyyspäivän ohjelmistoa on jossain määrin viihteellistetty, sotamuistoihin keskittyneet historiaohjelmat ovat tuoneet siihen paatoksellisuutta.

Sotamuistelun lisääntyminen itsenäisyyspäivän ohjelmistossa seuraa historiakulttuurin kansainvälistä kehitystä, sillä toisen maailmansodan muisteleminen on lisääntynyt viime vuosikymmeninä muuallakin kuin Suomessa.⁶⁰ James Chapman toteaaakin: ”Mitä kauemmaksi historiaan toinen maailmansota väistyy, sitä kaikkiammalla se on brittiläisillä televisioruuduilla.”⁶¹ Erityistä suomalaiselle tilanteelle on se, että sotamuistelu on alettu yhdistää juuri itsenäisyyspäivään. Tämä tuo muisteluun kansallishenkistä tunnelatausta. Itsenäisyyspäivän kontekstissa Suomen sotia voidaan muistella erillisenä muusta toisen maailmansodan historiasta. Näin ne jäävät irrallisiksi erillistapauksiksi, joiden suhdetta laajempaan eurooppalaiseen ja maailmanpolitiikkaan ei niin paljon pohdita.

Sotamuistelujen ja itsenäisyyspäivän yhteys on vakiintunut melko nopeasti itsestäänselvyydeksi. Takana oli noin 15 vuoden ”perinne”, kun *Katso* kirjoitti vuonna 2004: ”Itsenäisyyspäivää vietetään televisiossa perinteisesti muistelemalla sotiemme veteraaneja ja niitä historiallisia tapahtumia, joiden ansiosta tätä päivää vietetään.”⁶² Tässä siis Suomen itsenäisyyspäivä tulkitaan peräti talvi- ja jatkosodan ansioksi. Tulkinta on vähintäänkin kyseenalainen – joulukuun kuudes valittiin itsenäisyyspäiväksi 1919. Populaarissa historiatulkinnassa talvi- ja jatkosotaa on kuitenkin alettu pitää itsenäisyyden takeena.

Itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmisto on osaltaan muokannut käsityksiä vuosien 1939–1945 sotien kansallisesta merkityksestä. Siinä missä 1970–1980-luvuilla suomalaisessa julkisuudessa pohdittiin kriittisesti sotien oikeutusta ja merkitystä, talvisodan 50-vuotisjuhlista 1989 alkoi ”kunnioittavan ja glorifioivankin kansallisen sotahistorian buumi”⁶³, jota ovat edistäneet niin valtiojohdon kannanotot kuin populaarikulttuurikin. Sen myötä on mahdollistunut tulkinta, jonka

mukaan Suomi oikeastaan voitti talvi- ja jatkosodan välttämällä miehityksen ja säilyttämällä itsenäisyytensä. Tätä Vesa Vareksen uuspatrioottiseksi nimittämää tulkintaa talvi- ja jatkosotien kansallisesta merkityksestä ovat populaarikulttuurin alueella edistäneet muun muassa lukuisat fiktiiviset sotaelokuvat 1990–2000-luvuilla.⁶⁴ Myös televisio (tarkemmin sanoen Yleisradion kanavat ja MTV3) on vahvistanut tulkintaa 1990-luvun alusta lähtien vyöryttämällä itsenäisyyspäivän ohjelmistoon valtavan määrän sotamuistelua. Itsenäisyyspäivän ohjelmistossa on varmasti esitetty hyvin erilaisia ja ristiriitaisiakin tulkintoja sotien merkityksestä, eikä ohjelmien sisällön erittely kuulu tämän artikkelin piiriin. Jotkut ohjelmat tukevat näkemystä, jonka mukaan hävityt sodat kuitenkin jollain lailla voitettiin. Tämä näkyy ohjelmien nimissä kuten *Talvisota – ensimmäinen torjuntavoitto* (TV2 2007) ja *Suomea ei koskaan miehitetty* (MTV3 2000), jossa kenraali Adolf Ehrnrooth esittää näkemyksiään jatkosodasta. Jo sotatematiikan liittäminen itsenäisyyspäivään antaa itsessään ymmärtää, että itsenäisyys kytkeytyy sotiin.

Itsenäisyyden ja sodan kytkös

Televisio on keskeinen kulttuurinen instituutio, joka on edesauttanut itsenäisyyden ja sotien välisen yhteyden muodostumista. Itsenäisyyspäivä on Suomessa toiminut muistin sijana, jonka merkitsemiseen televisio on koko historiansa ajan osallistunut. Menneisyyttä muistelevan ohjelmiston määrä itsenäisyyspäivän televisio-ohjelmistossa lisääntyi 1960-luvun lopulta alkaen. Muisteltavien aihepiirien kirjo on vähitellen kaventunut niin, että itsenäisyyspäivä televisiossa on alkanut merkitä ennen kaikkea talvi- ja jatkosodan muistelua. Näin on muodostunut myös vaikutelma, että itsenäisyys on jollain lailla sotien seurausta. Television asemaa kulttuurisen muistin mediana vahvistavat yhtäältä toistuvat ohjelmat, jotka luovat jatkuvuuden tuntua (itsenäisyyspäivän vastaanotto, *Tuntematon sotilas*), toisaalta muistojen autentisoiminen erilaista media-aineistoa kierrättämällä (esim. arkistomateriaalin käyttö historiadokumenteissa). Ohjelmiston historiallinen tarkastelu kuitenkin osoittaa, ettei sotamuistelu suinkaan aina ole kuulunut itsenäisyyspäivään. Itsenäisyyden ja talvi- ja jatkosotien välille ei muodostettu

yhteyttä vielä 1960–1980-luvuilla. 1960- ja 1970-luvuilla itsenäisyyspäivä huomioitiin televisiossa myös ajankohtaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevillä kriittisillä ohjelmilla presidentin juhlavastaanoton ohella tai sijaan. 1990-luvulta lähtien sotamuistelu on kuitenkin noussut linnan juhlien rinnalle hallitsevaksi osaksi itsenäisyyspäivän ohjelmistoa. Itsenäisyyspäivän vietosta televisiossa on tullut seremoniallinen menneisyyteen katsova juhla, jonka kuva kansallisesta menneisyydestä on varsin kapea.

Toisen maailmansodan muistelu on lisääntynyt kansainvälisesti viime vuosikymmeninä, minkä lisäksi Suomessa esimerkiksi 1990-luvun alun lama tai EU-jäsenyys ovat voineet lisätä kiinnostusta kansallisen historian dramaattisiin vaiheisiin. Erityisesti toisen maailmansodan nostaminen itsenäisyyspäivän vakioaiheeksi liittyy nähdäkseni kuitenkin Neuvostoliiton kaatumiseen. Historiantutkija Markku Jokisipilän mukaan viimeisten parin vuosikymmenen aikana yleisesti hyväksytyksi totuudeksi on julkisuudessa noussut ajatus, jonka mukaan kylmän sodan aikana talvi- ja jatkosotaa oli sallittua muistella vain itse-kriittiseen sävyyn, minkä vuoksi sotaveteraanit eivät saaneet osakseen ansaitsemaansa kunnioitusta.⁶⁵ Tätä ajatusta seuraten sotatematiikan nousu itsenäisyyspäivän ohjelmistossa voisi johtua siitä, että aikaisemmin vastaava muistelu ei ollut mahdollista. Kulttuurisen muistin tutkimuksen näkökulmasta on kuitenkin kyseenalaista väittää, että nykyinen muistelu olisi jollain lailla aidompaa ja vapaampaa kuin ennen.⁶⁶ Kulttuurisen muistin tutkimus korostaa, että muistellessa menneisyyttä tarkastellaan aina nykyhetkestä käsin. Niinpä menneisyyttä tulkitaan sellaisilla tavoilla, jotka ovat merkityksellisiä nykyhetkessä.⁶⁷ Itsenäisyyden ja vuosien 1939–1945 sotien väliselle artikulaatiolle onkin selkeästi käyttöä nykyisin, kun taas 1990-luvulle asti sotien merkitystä tulkittiin toisin. Itsenäisyyspäivän sotamuistelu ei niinkään päästä irti Neuvostoliitosta, kuin ylläpitää voimallisella toistolla asetelmaa, jossa kuvitellaan pieni Suomi ja suuri vihollinen Neuvostoliitto. Esittämällä, että Neuvostoliitto uhkasi koko kansallista itsenäisyyttä, myös talvi-sotaa kiistanalaisempi jatkosota voidaan kääntää ”hyväksi sodaksi” ja välttää käsittelemästä kiusallisempia kysymyksiä, kuten Suomen asemaa natsi-Saksan liittolaisena.⁶⁸ Samalla Suomen ja Neuvostoliiton väliseen konfliktiin palaaminen voi olla keino erottautua kylmän so-

dan aikaisesta Suomesta, jonka kulttuuria on vaikea ymmärtää nykyisestä muuttuneesta maailmanpoliittisesta tilanteesta käsin.

Televisiokulttuurin historiaan suhteutettuna huomiota kiinnittää, että sotamuistelu alkoi lisääntyä 1990-luvun alussa samaan aikaan kun kaupallinen televisio sai omat kanavansa. Tässä vaiheessa jää avoimeksi kysymykseksi, minkälainen vaikutus kanavakilpailulla on ollut itsenäisyypäivän ohjelmiston painopisteisiin. Yleisradiolle itsenäisyypäivän vastaanotto on joka tapauksessa tärkeä ohjelma, jonka suosio toimii eräänlaisena vakuutena YLE:n kulttuurisesta merkityksestä – onkin vaikea kuvitella että vastaanoton televisioinnista enää luovuttaisiin ohjelmapolitiittisista syistä kuten 1970-luvulla. Viime vuosikymmenellä YLE on vahvistanut asemaansa itsenäisyypäivän ohjelmistossa tekemällä *Tuntemattomasta sotilasta* uuden perinteen. Tällä hetkellä näyttääkin siltä, että kaupalliset kanavat ovat vetäytyneet itsenäisyypäivän teemaohjelmiston kilpailusta, mutta tilanne voi taas muuttua lähivuosina. Itsenäisyypäivänä 2011 *Tuntematon sotilas* oli yllättäen ainoa sota käsitellyt televisio-ohjelma, mikä voi kertoa siitä, että painopiste itsenäisyypäivän vietossa on taas siirtymässä muihin aiheisiin. Kuten itsenäisyypäivän televisio-ohjelmiston historiallinen tarkastelu osoittaa, pysyviltä ja itsestäänselvyyksiltä tuntuvat ”perinteetkin” voivat olla varsin nuoria ja lyhytikäisiä.

Viitteet

- 1 HS 6.12.2010a.
- 2 Huomio viitekäytännöstä: en ole käyttänyt loppuviitteitä silloin, kun ohjelmien luonnehdinnat ovat peräisin suoraan ohjelmatiedoista. Sen sijaan erillisiin kritiikkiartikkeleihin on loppuviitteet.
- 3 Artikkelin on osa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusta Televisio muistitekniologiana (2010–2012). Kiitokset kaikille käsikirjoitusta kommentoineille!
- 4 Marcel & Mucchielli 2010.
- 5 Esim. de Leeuw 2007; Ebbrecht 2007.
- 6 Huyssen 2003, 17.
- 7 Esim. Sturken 1997; Macdonald 2006.
- 8 Van Dijck 2007, 12.
- 9 Esim. Erll & Rigney 2009.
- 10 Van Dick 2007, 15.
- 11 Van Dick 2007, 15–21.

- 12 Erll 2010, 390–392.
- 13 Erll nostaa potentiaaliseksi kulttuurisen muistin ainekseksi mediaesitykset, jotka muistelevat retrospektiivisesti menneisyyttä. Korostaisin kuitenkin, että myös aikalaiskuvaukseksi tehty esitys voi yhtä lailla osallistua kulttuurisen muistin rakentamiseen kulttuurisen kierrätyksen myötä. Esimerkiksi tästä sopivat televisio-ohjelmien uusinnat.
- 14 Erll 2010, 292–295.
- 15 Erll 2010, 395–396.
- 16 Nora 1989.
- 17 Ks. Bacon 2011.
- 18 Samuel 1999, 13.
- 19 Katso 49/1967a, 33.
- 20 Katso 49/1981, 13.
- 21 Lisäksi Georg Henrik von Wrightia haastateltiin otsikolla ”Ajatuksia sodasta ja rauhasta” (TV2 1981), mutta ohjelmatiedoista ei käy ilmi liittyikö keskustelu vuosien 1939–1945 sotiin.
- 22 Katso 49/1990, 54.
- 23 Seitsemän sotaa käsittelevää historiallista dokumenttiohjelmaa, Tuntematon sotilas sekä dokumentit elokuvasta ja Väinö Linnasta, ohjelma Adolf Ehrnroothista ja sotaveteraanien juhlakonsertti.
- 24 Tuntematon sotilas, kuusi dokumenttiohjelmaa ja sotaveteraanien laulujuhla. Lisäksi esitettiin joitain välillisesti sotiin liittyviä ohjelmia (animaatio lapsuudesta sodanjälkeisessä Suomessa ja kaitafilmejä Viipurista ennen sotia).
- 25 Ks. artikkeli ”Ahtisaari, Marskin ritarit ja poissaolevat toimittajat”, Elävä arkisto.
- 26 Täällä Pohjantähden alla (1968), Akseli ja Elina (1970) ja edellisten kooste Pohjantähti (1973), ohjannut Edvin Laine.
- 27 Paavolainen 1966 ja 1967. Jälkimmäisen teoksen esipuheessa Paavolainen kertoo, että valkoista terroria käsittelevän tutkimuksen ilmestyminen ajoitettiin tarkoituksella itsenäisyyden 50-vuotisjuhlavuodelle.
- 28 Viimeisellä rannalla on katsottavissa Elävässä arkistossa kokonaisuudessaan, Marraskuun liikkeen itsenäisyysjuhlasta on arkistossa otteita.
- 29 Bolter & Grusin 2000, 5, 45.
- 30 Erll & Rigney 2009, 4.
- 31 Bacon 2011.
- 32 Pilvenveikkojen ensiesitys oli Radio- ja tv-arkiston mukaan 5.12.2008. Muista 6.12.2010 esitetystä dokumenteista Eskil Granlund – taistelulähetti oli esitetty 6.12.2009, kun taas Hangon sota ja Suomen asia on meidän olivat uusintoja maalikuulta 2010. Radio- ja tv-arkisto.
- 33 Esim. van Dijck 2007, 53–76, 98–121.
- 34 Muut 2010 esitetyt historiadokumentit yhdistelevät myös uusia haastatteluja ja kierrätettyä materiaalia kukin omilla painotuksillaan. Erja Dammertin ohjaama Sotalapset (Teema) on tyyliltään Pilvenveikkoja hieman kokeile-

vampi. Sotalasten kokemusten kuvaamiseen käytetään muun muassa valokuvia, arkistofilmejä ja kaitafilmejä, joista kuvaan voidaan poimia erilaisia yksityiskohtia. Kierrätetty aineisto yhdistetään dokumenttielokuvaa varten sävellettyyn musiikkiin. Suomen asia on meidän (TV2) käsittelee sotilaiden kokemusten ohella sodan kulkua, joten haastattelujen ja arkistomateriaalin yhdistelmää sitoo yhteen kertojan voice over.

35 Jo Tuntematon sotilas -elokuva itsessään kuvaa sotaa kierrättämällä varhaisempaa media-aineistoa, Väinö Linnan alkuteoksen ohella dokumentaarista filmimateriaalia. Fiktiivisen aineksen keskelle on leikattu Puolustusvoimien elokuva-arkistosta peräisin olevaa kuvaa taisteluista, palavista rakennuksista ja marssivista sotilaista. Dokumentaarinen aines tuo sodan kuvaukseen speaktaakkelimaisuutta, jota muuten olisi ollut vaikea ja kallista saavuttaa. Samalla se kytkee elokuvaa historiallisiin tapahtumiin. Elokuvan markkinoinnissa korostettiin sen yhteyttä todellisuuteen muun muassa järjestämällä ennakkonäytös Väinö Linnan komppaniatovereille, ikään kuin elokuva kertoisi nimenomaan heidän sotakokemuksistaan. Sihvonen 2009, 62–70. Dokumentaarisen filmiaineksen kierrättäminen vahvistaa vaikutelmaa, että elokuvalla on kytkös menneisyyden todellisuuteen.

36 Elonet.

37 Sihvonen 2009, 35.

38 Sihvonen 2009, 28, 164–165.

39 Sihvonen 2009, 27.

40 Katso 49/1967b, 34.

41 Katso 49/2000, 55.

42 HS 6.12.2010b; ks. myös Katso 49/2004b, 55.

43 Koivunen 2003, 115.

44 Sit. Koivunen 2003, 114–115.

45 Sturken 1997, 47; Koivunen 2003, 130.

46 Voi miettiä, miten erilainen mielikuva itsenäisyyspäivän merkityksestä muodostuisi, jos YLE olisikin päättänyt tehdä perinteen Edvin Laineen toisesta suursuosion saavuttaneesta Väinö Linna -filmatisoinnista, Täällä Pohjantähden alla (1968) ja tuonut itsenäistymisen aikaisen konfliktin muistelemisen osaksi itsenäisyyspäivän viettoa.

47 Ks. esim. Ojajarvi 2011.

48 Nora 1989, 7.

49 Nora 1989, 18–19.

50 Ks. den Boer 2010, 21.

51 Yleisradiolla tuolloin työskennellyt insinööri Pentti Pesari kertoo lähetyksen toteutuksesta ohjelmassa Suomen suosituin (TV1 6.12.2007).

52 Ellis 2000, 44.

53 Finnpanel.

54 Itsenäisyyspäivän vastaanoton ohella tällaisia ovat esimerkiksi kuninkaalliset häät, suuret urheilukilpailut, Eurovision laulukilpailu ja tosi-tv-kilpailujen (Tanssii tähtien kanssa, Idols) finaalit.

- 55 Näiden lisäksi ohjelmistossa on lyhyempiä ja vähemmän yhtenäisiä perinteitä kuten sotilasmusiikin konsertti (esitetty eri nimillä TV1 1987, MTV 1990, MTV3 1994 ja 2000, TV2 2010) ja valtioneuvoston juhlakonsertti (TV1 1977, 1984, 1987, 1990 ja 1994).
- 56 Radio- ja tv-arkisto.
- 57 Ks. kategoria ”Itsenäisyyspäivä ja Linnan juhlat”, Elävä arkisto.
- 58 Vuonna 1981 ei järjestetty vastaanottoa, mutta MTV esitti ohjelman Linna, joka käsitteli presidentin linnan historiaa ja rakennustaiteellisia arvoja.
- 59 Katso 49/1977, 18.
- 60 Esim. Huyssen 2003, 12–13.
- 61 Chapman 2007, 13.
- 62 Katso 49/2004a, 48.
- 63 Vares 2007, 184.
- 64 Vares 2007.
- 65 Jokisipilä 2010, 12–13.
- 66 Teoria Neuvostoliiton valvonnasta vapautumisesta ei myöskään selitä, miksi muistelu on lisääntynyt 2000-luvulla, kun sodat ovat yhä kauempana menneisyydessä ja osa yhtä harvemman televisio-ohjelmien tekijän ja katsojan omaa kokemuspiiriä.
- 67 Esim. Spigel 2001, 363.
- 68 Vrt. Gilroy 2005, 87–89. Postkoloniaalinen tutkija Paul Gilroy on kiinnittänyt huomiota siihen, miten sotavuodet on Britanniassa nostettu kansallisen yhtenäisyyden ihanteeksi. Toinen maailmansota ”hyvänä”, oikeutettuna ja voitokkaana sotana peittää näkyvistä vähemmän kunniakkaat hetket kansallisessa historiassa, esimerkiksi kolonialismiin ja imperiumin hajoamiseen liittyvän väkivallan historian.

Lähteet

Television ohjelmatiedot joulukuun kuudennelle päivälle seuraavista lehdistä

Helsingin Sanomat 6.12.2010; 6.12.2011.

Katso 14/1960; 49/1964; 49/1967; 49/1970; 49/1974; 49/1977; 49/1981; 49/1984; 49/1987; 49/1990; 49/1994; 49/1997; 49/2000; 49/2004; 48/2007.

Lehtiartikkelit

Helsingin Sanomat 6.12.2010a, Immonen, Petri: Muistoja sotavuosilta.

Helsingin Sanomat 6.12.2010b, Pajukallio, Arto: Elokuvat.

Katso 49/1967a, Kiirastuli, 33.

Katso 49/1967b, T: Tuntematon sotilas, 34.

Katso 49/1977, Jousi, Marjut: Linnan vastaanotosta vain pätkiä. Uutistoimitus koviilla itsenäisyyspäivän tienoilla, 18.

- Katso* 49/1981, Itsenäisyyspäivän ohjelmia, 13.
Katso 49/1990, Penttilä, Pekka: Vanhahtava Suomi-mainos amerikkalaisittain, 54.
Katso 49/2000, HN: Enemmän kuin elokuva, 55.
Katso 49/2004a, MV: Muistoja kunnioittaen, 48.
Katso 49/2004b, AP: Tuntematon sotilas, 55.

Televisio-ohjelmat

- Pilvenveikot*. O: Dennis Hamro-Drotz. T: Marko Röhr & Mihkel Mäemets/Matila Röhr Productions YLE TV2:lle (2008). E: TV2 6.12.2010.
Sotalapset. O: Erja Dammert. T: Ulla Simonen/Kinotar yhteistyössä YLE TV2 Dokumenttiprojektin kanssa (2003). E: Teema 6.12.2010.
Suomen asia on meidän. O: Greger Grönqvist. T: Hans Sundquist/YLE Fakta ja FST5. E: TV2 6.12.2010.
Suomen suosituin. O: Marjo Lundvall. T: Arttu Nurmi/YLE asiaohjelmat ja TV1. E: TV1 6.12.2007.

Kirjallisuus

- Bacon, Henry: Historian televisualisaatiota. *Tele-visioita. Mediakulttuurin muuttuvat muodot*. Toim. Sari Elfving & Mari Pajala. Gaudeamus, Helsinki 2011.
 Bolter, Jay David & Grusin, Richard: *Remediation. Understanding New Media*. MIT Press, Cambridge & London 2000 (1999).
 Chapman, James: Re-presenting War. British Television Drama-Documentary and the Second World War. *European Journal of Cultural Studies* 10 (1) 2007, 13–33.
 de Leeuw, Sonja: Dutch Documentary Film as a Site of Memory. Changing Perspectives in the 1990s. *European Journal of Cultural Studies* 10 (1) 2007, 75–87.
 Den Boer, Pim: Loci memoriae – Lieux de mémoire. *A Companion to Cultural Memory Studies*. Toim. Astrid Erll & Ansgar Nünning. De Gruyter, Berlin & New York 2010.
 Ebbrecht, Tobias: Docudramatizing History on TV. German and British Docudrama and Historical Event Television in the Memorial Year 2005. *European Journal of Cultural Studies* 10 (1) 2007, 35–53.
 Ellis, John: *Seeing Things. Television in the Era of Uncertainty*. I. B. Tauris, London & New York 2000.
Elonet. (<http://www.elonet.fi>) Haettu 6.10.2011.
 Elävä arkisto. (<http://yle.fi/elavaarkisto/index.html>) Haettu 28.11.2011.
 Erll, Astrid: Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory. *A Companion to Cultural Memory Studies*. Toim. Astrid Erll & Ansgar Nünning. De Gruyter, Berlin & New York 2010.
 Erll, Astrid & Rigney, Ann: Introduction: Cultural Memory and Its Dynamics. *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory*. Toim. Astrid Erll & Ann Rigney. Walter de Gruyter, Berlin & New York 2009.

Finnpanel. (finnpanel.fi) Haettu 31.10.2011.

Gilroy, Paul: *Postcolonial Melancholia*. Columbia University Press, New York 2005.

Huyssen, Andreas: *Present Pasts. Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford University Press, Palo Alto 2003.

Jokisipilä, Markku: Myyttinen tabu – talvisota suomalaisessa historiankirjoituksessa kylmän sodan kaudella. *Kenen sota? Uusia näkökulmia talvisotaan*. Toim. Tiina Lintunen & Louis Clerc. *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2010*, 11–37.

Koivunen, Anu: *Performative Histories, Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films*. SKS, Helsinki 2003.

Macdonald, Myra: Performing Memory on Television: Documentary and the 1960s. *Screen* 47 (3) 2006, 327–345.

Marcel, Jean Christophe & Laurent Mucchielli : Maurice Halbwachs's *mémoire collective*. *A Companion to Cultural Memory Studies*. Toim. Astrid Erll & Ansgar Nünning. De Gruyter, Berlin & New York 2010.

Nora, Pierre: Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*. *Representations* 26 1989, 7–24.

Ojajarvi, Jussi: Yhteiskunnallisen kamppailun näyttämöt. Linnan–Smedsin *Tuntematon sotilas* ja vastaanotto. *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Toim. Anu Koivunen & Mikko Lehtonen. Vastapaino, Tampere 2011.

Paavolainen, Jaakko: *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 I. "Punainen terrori"*. Helsinki: Tammi 1966.

Paavolainen, Jaakko: *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 II. "Valkoinen terrori"*. Helsinki: Tammi 1967.

Radio ja tv-arkisto. (<http://www.rtv.kava.fi/>) Haettu 28.11.2011.

Samuel, Raphael: *Theatres of Memory. Volume 1. Past and Present in Contemporary Culture*. Verso, London & New York 1999 (1994).

Sihvonen, Jukka: *Idiootti ja samurai*. *Tuntematon sotilas elokuvana*. Eetos, Turku 2009.

Spigel, Lynn: *Welcome to the Dreamhouse. Popular Media and Postwar Suburbs*. Duke University Press, Durham & London 2001.

Sturken, Marita: *Tangled Memories. The Vietnam War, the AIDS Epidemic, and the Politics of Remembering*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles & London 1997.

Van Dijck, José: *Mediated Memories in the Digital Age*. Stanford University Press, Stanford 2007.

Vares, Vesa: Kuitenkin me voitimme! Uuspatriottiset tulkinnat talvi- ja jatkosodista suomalaisissa populääriesityksissä. *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007.